

ТЭСТАВЫЯ КОМПЛЕКСЫ ПА БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

Важнае месца ў працы з высокаматываванымі вучнямі належыць прадметным алімпіядам. Настаўнікі знаходзяцца ў пастаянным пошуку эфектыўных шляхоў і сродкаў падрыхтоўкі да гэтага інтэлектуальнага спаборніцтва. Пытанне вучэбна-метадычнага забеспячэння алімпіяднай падрыхтоўкі вучняў 5 – 8-х класаў мае асаблівую актуальнасць, паколькі раённыя алімпіяды для вучняў II ступені агульнай сярэдняй адукацыі пачалі рэгулярна праводзіцца ў розных рэгіёнах Беларусі толькі ў апошнія дзесяцігоддзе.

Прапануем распрацаваныя намі комплексы тэставых заданняў для падрыхтоўкі вучняў 6 – 7-х класаў да алімпіяды па беларускай мове. Кожны комплекс скіраваны на паглыбленне ведаў і замацаванне ўменняў школьнікаў па асобных раздзелах школьнага курса мовы і разам з тым мае на мэце развіццё слоўнікавага запасу, удасканаленне правапісных навыкаў, развіццё агульнага кругагляду школьнікаў. Выкананне падобных заданняў прадугледжвае самастойную працу вучняў не толькі з падручнікам па беларускай мове, але і з разнастайнай даведчай літаратурай, садзейнічае развіццю міжпрадметных сувязей.

Заданні рознаўзроўневыя, што дасягаецца як ступенню складанасці прапанаваных матэрыялаў, так і формай яго прэзентацыі. З аднаго боку, кожная работа абавязкова ўключае заданні на аднаўленне матэрыялу на ўзроўні разумення (сярэдні ўзровень засваення вучэбнага матэрыялу), на прымяненне ведаў для вырашэння новай задачы (дастатковы ўзровень) і на прымяненне ведаў у нестандартных сітуацыях, самастойнае апісанне, тлумачэнне і пераўтварэнне моўных адзінак (высокі ўзровень). З другога – работа складаецца з частак А, Б і В, якія ўключаюць розныя па форме заданні. У частцы А прапануецца 10 тэставых пытанняў закрытага тыпу з двума варыянтамі адказу (“так” або “не”); у частцы Б – таксама 10 пытанняў закрытага тыпу з чатырма варыянтамі адказу, з якіх адзін правільны. Моўным матэрыялам для заданняў частак А і Б выступаюць словы, словазлучэнні і сказы (у тым ліку народныя выслоўі). У частцы В падаецца 10 заданняў па фрагменце тэксту, на якія вучні павінны прапанаваць уласныя адказы. Заданні гэтай часткі складзены на матэрыяле тэкстаў, уключаных у спіс твораў для дадатковага чытання па беларускай літаратуры, што садзейнічае развіццю чытацкага кругагляду школьнікаў на II ступені агульнай сярэдняй адукацыі.

Правільны адказ на кожнае пытанне часткі А ацэньваецца двума баламі, часткі Б – трыма, часткі В – пяццю (у частцы В магчымы часткова правільныя адказы). Такім чынам, максімальная сума за выкананне работы складае 100 балаў. Гэты падыход робіць ацэньванне работ зразумелым для вучняў.

Прапануем вашай увазе тэставыя комплексы, якія прайшлі апрацацыю ў завочнай шматпрадметнай школе дзяржаўнай ўстановы дадатковай адукацыі “Абласны цэнтр творчасці” (г. Магілёў), а таксама на курсах павышэння кваліфікацыі для настаўнікаў беларускай мовы і літаратуры ў Магілёўскім дзяржаўным абласным інстытуце развіцця адукацыі.

СКЛАД СЛОВА (VI КЛАС)

Частка А. Адзначце правільны адказ – так або не.

A1. Няменныя словы маюць нулявы канчатак	Так	Не
A2. <i>Бяседа</i> і <i>застолле</i> – роднасныя словы	Так	Не
A3. Слова <i>пайменаваць</i> запісана правільна	Так	Не
A4. <i>Шаную</i> і <i>шануйце</i> – аднакаранёвыя словы	Так	Не
A5. Аснова, ад якой утвараецца іншае слова, называецца вытворнай	Так	Не
A6. Словы <i>ўзгор’е</i> і <i>пагорак</i> утвораны адным і тым жа спосабам	Так	Не
A7. У дзеяслове <i>зацвярдзець</i> прыстаўка <i>за-</i> мае значэнне завяршэння дзеяння	Так	Не
A8. У словах <i>с...аўтар</i> і <i>с...ўдзельнік</i> прапушчана адна і тая ж літара	Так	Не
A9. Назоўнік <i>параходзік</i> утвораны складана-суфіксальным спосабам	Так	Не
A10. У вершы “Продкі” Алеся Письмянкова ёсць словы з постфіксам	Так	Не

Колькасць балаў за выкананне часткі А _____

Частка Б. Выберыце і падкрэсліце адзін з чатырох варыянтаў адказу.

B1. У якім выслоўі выкарыстаны дзеяслоў, што адпавядае схеме: <i>прыстаўка + карань + суфікс + канчатак</i>	Залішня хвала паваліць і вала. Як саху наладзіш, так і ўзарэш. З голымі рукамі нічога не зробіш. Калі не знае, на зоры пазірае
B2. Знайдзіце чацвёртае лішняе слова сярод аднакаранёвых	гарышча; выгарына; загар; гаручы
B3. У якой пары слоў колькасць гукаў у карані не супадае	заяц – лісіца; воўк – дзік; зубр – алень; барсук – мядзведзь
B4. Які марфемны склад мае слова <i>недавучыць</i>	прыстаўка + прыстаўка + карань + суфікс + канчатак; прыстаўка + карань + канчатак; прыстаўка + карань + суфікс + суфікс; прыстаўка + прыстаўка + карань + суфікс + суфікс
B5. Адзначце слова, запісанае правільна	сыйсці; абыйсці; выйсці; падысці

Б6. Адзначце прыметнік, які ўжываецца з прыстаўкай <i>бяс-</i>	...вольны; ...пілотныя;	...праўе; ...крылая
Б7. Адзначце пару слоў мужчынскага роду	ВНУ, БДУ; МАЗ, ЦУМ;	ТЮГ, ААН; ДАІ, НАН
Б8. Адзначце слова з адной прыстаўкай	пазатыкаць; прадухіліць;	заўсміхацца; абясшкодзіць
Б9. Якое слова з'яўляецца складанаскарочаным	рыбгас; параход;	самакат; лесапарк
Б10. Назавіце слова, лішняе паводле спосабу ўтварэння	заморскі; прыгарадны;	бязлюдны; прыдарожны

Колькасць балаў за выкананне часткі Б ____

Частка В. Пазнаёмца з фрагментам кнігі “У гасцях у вечнасці” Анатоля Бутэвіча. Выканайце заданні.

Музей валуноў

Беларусы з даўніх давён кланяліся і пакланяліся камяням. Кланяліся, калі да сёмага поту стараліся выбраць іх з кожнага сялянскага поля, а тыя, як жывародныя, усё вылузваліся і вылузваліся з зямлі. Кланяліся, будуючы з іх крэпасці і замкі, палацы і цэрквы, стайні і свірны, брукуючы грукатлівыя гасцінцы. І паважалі, як належыць, за іхні сталы ўзрост.

З далёкіх дахрысціянскіх часоў беларусы верылі ў чудадзейную сілу камянёў, шанавалі іх як сімвалы боскіх істот. Нашы даўнія продкі лічылі, што сімвалам бога Перуна, напрыклад, з’яўляецца каменная сякера. Ёю сівабароды гр...мавержац¹ рассякае чорныя хмары і апладняе зямлю д...брадзейным² дожджыкам. Яшчэ і дагэтуль можна знаходзіць тыя “Перуновы стрэлы”. Лічылася, што каменная сякера абараняе ад злых духаў, спрыяе ўрадлівасці і пладавітасці, ратуе ад хвароб. Меркавалі, што чалавека з такой сякерай не зачэпіць ні д’ябал, ні маланка.

З асаблівым шанаваннем адносіліся беларусы да культавых камянёў, камянёў-прошчаў, следавікоў з адбіткамі слядоў Хрыста, Б...гародзіцы³, святых угоднікаў. У дні свят да іх ладзілі хрэсныя ходы, б...гаслужэнні⁴, ім прыносілі ахвяры, каля іх будавалі капліцы, цэрквы.

Магутныя ледавікі яшчэ задоўга да з’яўлення першых пасяленцаў на беларускай зямлі не раз і не два старанна прасавалі яе, пакідаючы пасля

сябе мноства вялізных і важкіх валуноў. Багата іх сталася пазней сапраўднымі абярэжнікамі і ахоўнікамі гэтага краю. Яшчэ і сёння можна пакланіцца гэтым шурпатым скандынаўскім прышэльцам, папрасіць у іх заступніцтва, дапамогі і спрыяння сабе і свайму народу, спазнаць іх д...братворны⁵ ўплыў. Зрабіць гэта можна не толькі ў заавадна-святых месцейках Беларусі, дзе захоўваюцца культавыя камяні, а і ў Музеі валуноў, які знаходзіцца пад адкрытым небам ледзь не на галоўным праспекце сталіцы. Гэты ўнікальны для Беларусі і ці не адзіны ў свеце музей створаны ў 1985 годзе як эксперыментальная база па вывучэнні ледавіковых валуноў.

В1. Запішыце, як вымаўляюцца прыназоўнікі з у першым абзацы тэксту. Узор выканання: 3 адбіткі – [з]	
В2. Разбярэце падкрэсленае слова па саставе і зрабіце яго словаўтваральны разбор (парадак разбору падаецца ў падручніку)	
В3. Усе словы, якія маюць індэкс ^{1,2,3,4,5} , выпішыце з тэксту, устаўляючы прапушчаныя літары	
В4. Знайдзіце ў тэксце адпаведнікі наступных рускіх слоў: 1) <i>большаки, тракты</i> ; 2) <i>часовни</i> ; 3) <i>конюшни</i> ; 4) <i>дворцы</i> ; 5) <i>амбары</i> . Запішыце гэтыя назоўнікі па-беларуску ў пачатковай форме (адз. ліч, Н. скл.)	1) 2) 3) 4) 5)
В5. Выпішыце з тэксту фразеалагізмы-сінонімы выразаў 1) <i>да ўпаду</i> ; 2) <i>на свежым паветры</i>	1) 2)
В6. Выпішыце з тэксту прыметнікі (па адным прыкладзе), якія адпавядаюць схемам: 1) <i>корань + суфікс + канчатак</i> ; 2) <i>корань + суфікс + суфікс + канчатак</i> ; 3) <i>прыстаўка + корань + суфікс + канчатак</i>	1) 2) 3)
В7. З апошняга абзаца выпішыце тры пары слоў-сінонімаў	1) 2) 3)
В8. Выпішыце з тэксту пару роднасных слоў, у корані якіх ёсць чаргаванне галосных гукаў. Запішыце, якія гукі чаргуюцца	
В9. Якое слова з тэксту прапушчана ў фрагменце беларуска-рускага слоўніка: “_____ – <i>место или предмет, обладающий, по представлению верующих, чудодейственной силой</i> ”. Абзначце род гэтага назоўніка	слова род
В10. Кніга А. Бутэвіча “У гасцях у вечнасці” – частка серыі “Сем чудаў Беларусі”. Назавіце яшчэ якую-небудзь кнігу, якая выйшла ў гэтай серыі	

Колькасць балаў за выкананне часткі В ____
Агульная колькасць балаў ____

ДАВЕДКІ

A1	Не	B1	Калі не знае, на зоры пазірае	B1	з даўніх – [з], з кожнага – [с], з іх – [з’]
A2	Не	B2	гарышча	B2	урад-лів-асц-і; урадлів-асць ← урадлівы (суфіксальны)
A3	Так	B3	воук – дзік	B3	грамавержац, дабрадзейным, багародзіцы, богагаслужэнні, дабратворны
A4	Не	B4	прыстаўка + корань + суфікс + суфікс	B4	1) гасцінец, 4) палац, 2) капліца, 5) свіран 3) стайня,
A5	Не	B5	выйсці	B5	1) да сёмага поту, 2) пад адкрытым небам
A6	Так	B6	бяскрылая	B6	1) <i>дал-эк-іх</i> , 2) <i>сял-ян-ск-ага</i> , 3) <i>са-праўд-н-ы</i>
A7	Так	B7	МАЗ, ЦУМ	B7	1) камень – валун, 2) дапамога – спрыянне, 3) абярэжнік – ахоўнік
A8	Не	B8	абяс-шкодзіць	B8	камянёў – каменны ([а] // [э])
A9	Не	B9	рыбгас	B9	прошча (жаночы род)
A10	Не	B10	прыгарадны	B10	“Званы Нямігі” і інш.

ДЗЕЯСЛОЎ (VII КЛАС)

Частка А. Адзначце правільны адказ – так або не.

A1. Дзеяслоў у неазначальнай форме можа заканчвацца на <i>-цца</i>	Так	Не
A2. Дзеясловы ўмоўнага ладу абазначаюць просьбу, загад або пажаданне	Так	Не
A3. Дзеясловы <i>прызьміць</i> і <i>абляцець</i> утвораны адным і тым жа спосабам	Так	Не
A4. Канчатак <i>-уць / -юць</i> у форме 3 ас. мн. л. сведчыць пра прыналежнасць дзеяслова да I спражэння	Так	Не
A5. У пары дзеясловаў <i>капаць – капіць</i> націск служыць для адрознення граматычных форм слова	Так	Не
A6. Дзеяслоў <i>недамагаць</i> мае прыстаўку <i>неда-</i>	Так	Не
A7. Дзеяслоў <i>несці</i> ў форме 1-й ас. мн. л. цяперашняга часу мае канчатак <i>-ём</i>	Так	Не
A8. Дзеяслоў <i>даследваць</i> запісаны правільна	Так	Не
A9. Усе дзеясловы абвяснага ладу ў форме 2-й ас. адз. л. маюць у сваім складзе гук [ш]	Так	Не
A10. У вершы “Ручэй” (“Між алешын, кустоў...”) Якуба Коласа выкарыстоўваюцца дзеясловы ўсіх трох часоў	Так	Не

Колькасць балаў за выкананне часткі А _____

Частка Б. Выберыце і падкрэсліце *адзін* з чатырох варыянтаў адказу.

B1. Якая пара дзеясловаў прапушчана ў народным выслоўі: <i>Госць мала ..., ды багата ...</i>	гасцюе, бачыць; есць, п’е; слухае, чуе; спіць, сніць
B2. У неазначальнай форме якога дзеяслова правільна вызначаны націскны склад	вудзіць; ікаць; пасвіць; хлусіць;
B3. Які зваротны дзеяслоў мае значэнне ўзаемнасці дзеяння	абувацца; мірыцца; палохацца; рвацца
B4. Якая з формаў дзеяслова з’яўляецца няправільнай	ён выдасць; мы з’ясім; выпі вады; вы наясцесь
B5. Які займеннік спалучаецца з дзеясловам <i>падзякаваць</i>	нас; ёй; (аб) іх; сябе
B6. Адзначце неазначальную форму выкарыстанга ў сказе дзеяслова: <i>Яна пярэ рэчы</i>	перці; праці; праць; пароць
B7. Якім членам сказа з’яўляецца неазначальная форма дзеяслова ў сказе <i>Настаўніца папрасіла прынесці на заняткі цымбалы</i>	азначэнне; акалічнасць; выказнік; дапаўненне
B8. Які дзеяслоў лішні паводле тыпу спражэння (усе дзеясловы стаяць у неазначальнай форме)	асуджаць; належаць; жэаць; няджуаць
B9. Адзначце зваротны дзеяслоў закончанага трывання	разганіся; гайдаліся; падрыхтаваў; адрозніваецца
B10. Суаднясіце фразеалагізмы з дзеясловам <i>даць</i> у складзе і іх значэнні і выберыце правільны адказ: А) даць адбой 1) у поўнай меры выявіць свае магчымасці Б) даць дразда 2) ‘справіцца з кім- або чым-небудзь’ В) даць лататы 3) ‘адмовіцца ад чаго-небудзь, не згадзіцца з чым-небудзь’ Г) даць маху 4) ‘дапусціць памылку, памыліцца’ Д) даць рады 5) ‘кінуцца наўцёкі’	A3 B1 B5 Г4 D2; A3 B4 B1 Г5 D2; A4 B5 B2 Г4 D1; A4 B1 B5 Г2 D3

Колькасць балаў за выкананне часткі Б _____

Частка В. Прачытайце фрагмент кнігі “Страла Расамахі” Міхася Чарняўскага. Выканайце заданні па ім.

Шахцёры каменнага веку

Больш як чатыры тысячы гадоў таму. Каля сучаснага пасёлка Краснасельскі ў Ваўкавыскім раёне.

Стараецца рака Рось, падмывае на паваротах пясчаныя берагі, хоча хутчэй, напразткі трапіць да недалёкага адсюль Нёмана. У левабярэжжы высокія ўзгоркі падступілі да самай ракі, а з правага боку яны ўзвышаюцца зводдаль, кіламетраў за пяць. Рачны поплаў зарос хмызняком і вербамі, а ўзгоркі шчаціняцца хвоямі, кучаравацца ліпамі, грабамі і дубамі.

У рэдкалессі паміж дубоў цягнуцца да святла гонкі арэшнік, на якім ужо пачалі цвярдзец арэхі. У зацені гушчару сцелецца па доле зяленым дываном заечая капуста. Даспяваюць на схілах узгоркаў маліны, добра ўжо прарэджаныя мядзведзямі і птушкамі. На нрагалінах наліваецца трава-зуброўка таемнымі сокамі зямлі. І над усім гэтым у ясным небе шчыруе жыццядайнае сонца.

Паміж узгоркаў таксама лес, нізкарослы і рэдкі, бо тут амаль на самай паверхні залягае крэйда. Нізіны ў многіх мясцінах перакапаны, завалены грудамі крэйды, навокал – мноства бітага крэменю. Такое ўражанне, што тут працавалі лычамі нейкія казачныя дзікі-веліканы. І лес моцна высечаны, а там-сям і выпалены. У нізінах шмат шахтаў-капальняў па здабычы крэменю, які цэлымі пластамі залягае ў крэйдавай тоўшчы. Шахты капаюць даўно, можа ўжо з паўтысячы гадоў, але залежы крэменю ў тутэйшай зямлі не бяднеюць. Яго хапае ўсім.

Які-небудзь прышэлец з далёкага Падзвіння, дзе нават маленькі крэмень – рэдкая знаходка, вельмі здзівіўся б: “Навошта капаць шахты, калі навокал пад нагамі (за жыццё не пазбіраеш!) вялюцца вялікія і малыя кавалкі белага ад крэйды крэменю”. Канечне, розныя дробныя прылады – скрабкі, нажы, праколкі – можна было рабіць і з гэтага “падножнага” матэрыялу. Але для якой буйной рэчы – цясла або сякеры – такі крэмень не падыходзіў, ён быў высохлы і крохкі. Для такіх мэт першабытны чалавек шукаў крэмень, які залягаў у зямной тоўшчы і быў “мокры”.

B1. Выпішыце з тэксту ўсе тапонімы (уласныя назвы геаграфічных аб’ектаў). Сярод выпісаных слоў падкрэсліце гідронімы (уласныя назвы водных аб’ектаў)
B2. Выпішыце з тэксту пяць пар аднакаранёвых слоў, карані абзначце.
B3. Зрабіце марфалагічны разбор выдзеленага ў тэксце дзеяслова. Узор разбору змешчаны ў падручніку беларускай мовы
B4. Выпішыце з першага абзаца ўсе дзеясловы, ужытыя ў форме прошлага часу, абзначце ў іх формаўтваральныя суфіксы
B5. Як вядома, лес мае ярусную структуру. Знайдзіце ў тэксце па два прыклады раслін з наступных ярусаў: – высокія дрэвы, – нізкія дрэвы і хмызнякі, – травы

B6. Перакладзіце на рускую мову словы з тэксту 1) <i>напрасткі</i> , 2) <i>поплаў</i> , 3) <i>гонкі</i> , 4) <i>крэйда</i> , 5) <i>шчыраваць</i>	
B7. Падкрэсленыя ў тэксце дзеясловы запішыце ў форме 2-й ас. мн. л. цяперашняга або будучага часу	
B8. Выпішыце з тэксту па адным прыкладзе: – рэчыўнага назоўніка, – адноснага прыметніка, – састаўнага лічэбніка, – няпэўнага займенніка, – безасабовага дзеяслова	

B9. Выпішыце з тэксту па адным слове: – якое пачынаецца спалучэннем <i>цвёрды зычны + цвёрды зычны</i> ; – якое пачынаецца спалучэннем <i>мяккі зычны + мяккі зычны</i> ; – якое пачынаецца спалучэннем <i>цвёрды зычны + мяккі зычны</i>	
B10. “Шахцёры каменнага веку” – назва адной з частак кнігі “Страла расамахі” М. Чарняўскага. Запішыце назвы яшчэ якіх-небудзь трох частак гэтага твора	

Колькасць балаў за выкананне часткі В ____
Агульная колькасць балаў _____

ДАВЕДКІ

A1	Так	B1	гасцюе, бачыць	B1	Краснасельскі, Ваўкавыскі раён, <u>Рось</u> , <u>Нёман</u> , Падзвінне
A2	Не	B2	хлусіць	B2	1) <u>рака</u> – <u>рачны</u> , 4) <u>нізкарослы</u> – <u>нізіна</u> , 2) <u>арэшнік</u> – <u>арэжы</u> , 5) <u>прарэджаны</u> – <u>рэдкі</u> і інш. 3) <u>бераг</u> – <u>левабярэжжа</u> ,
A3	Не	B3	мірыцца	B3	Сцэлецца – дзеяслоў, пач. ф. – слацца, звар., незак. тр., і спр.; у форме абв. ладу, адз. ліку, 3-й ас.; выказнік
A4	Так	B4	<i>мы з’ясім</i> (правільна <i>мы з’ядзім</i>)	B4	падступі-л-і, зарос-ў
A5	Не	B5	ёй	B5	1) ліпа, граб, 2) вярба, маліны, 3) заечая капуста, трава-зуброўка
A6	Так	B6	праць	B6	1) <u>напрямик</u> , 4) <u>мел</u> , 2) <u>заливной луг</u> , 5) <u>усердно трудиться</u> , <u>усердствовать</u> 3) <u>высокий и ровный</u> ,
A7	Так	B7	дапаўненне	B7	1) <u>хочаце</u> , 4) <u>шчацініцца</u> , 2) <u>трапіце</u> , 5) <u>пачынаеце</u> 3) <u>зарасцяце</u> ,
A8	Не	B8	належаць	B8	1) <u>крэмень</u> , 4) <u>нейкія</u> , 2) <u>пясчаны</u> , 5) <u>хапае</u> 3) <u>чатыры тысячы</u> ,
A9	Не	B9	разганіся	B9	1) <u>стараецца</u> , 2) <u>святла</u> , 3) <u>схілах</u>
A10	Не	B10	A3 B1 B5 Г4 Д2	B10	“Прыручэнне агню”, “Першы чалавечы след”, “Асенняе паляванне” і інш.

Дзмітрый ДОЎГАЛЬ,
старшы выкладчык кафедры беларускай і рускай моў
Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А. А. Куляшова.

Аўтар ахвяруе ганарар на развіццё часопіса.